

DE LA EMIRATUL LUI OSMAN LA IMPERIUL OTOMAN (I) *

MIHAIL P. GUBOGLU

Cu toate progresele turcologiei, sub aspect istoric-arheologic, lingvistic și cultural-artistic, originea turcilor, adică a fondatorilor Imperiului Otoman, nu este elucidată. Unele teorii și ipoteze despre etnogeneza turcilor ca „mongoloide, europaide, turkoide“ etc. n-au o bază științifică. Analele chineze din antichitate, cu 2000 de ani i.e.n., cuprind știri despre *Hiung-Nu* (Hunii orientali), iar documentele de la începutul timpurilor medievale, despre poporul *Tu-Kiu* (=turc-„viteză“) din partea apuseană a Asiei Centrale. Acești Tu-Kiu au fondat, pe la mijlocul secolului al VI-lea, un hanat (*kaganat*) puternic, Gök (Kök)-Türk, sub Bumîn han și a fiului său Istemi (552—575). Solia lui Zemarchos, de pe la 568, încheie cu acești turcomani un tratat de alianță turco-bizantină împotriva Sasanizilor din Iran care monopolizaseră comerțul mătasei din China. Zemarchos descrie cu simpatie atât curtea marelui kagan cât și pe supușii săi, numindu-i Tourckoi. Mai târziu, kaganii Elteriș, Kapkhan și Bilgë (681—734) de numele cărora se leagă inscripțiile de la Orhon încearcă să dea o ultimă strălucire hanatului Gök-Türk. În aceste „vechi rune turcești“ se vorbește și despre poporul „turco (*Türk bodun*)-oğuz“, compus fie din nouă triburi (*tokuz oğuz*), fie din 30 (*otuz oğuz*), de fapt erau 24 de triburi, care pe la începutul secolului al VIII-lea se răsuciseră. Cu această ocazie Bilgë han (716—734) se exprimă : „*Tokuz oğuz bodun këntü budunim erti*“ (*Neamul oğuz era propriul meu popor*). Triburi oguzane de pecenegi-cumani și uzi (oğuzi) după analele bizantine, și ghuzi, după izvoarele arabe, au trăit într-o simbioză cu românii (sec. XI-XIII), relațiile fiind tributare.

Oguzii din Asia Centrală aveau o cultură veche turcă, purtând amprentele unei civilizații de stepă cu elemente nomade, semi-nomade și sedentare. Ocupația lor principală era păstoritul, creșterea vitelor și agricultura de la care avem termenii : *cioban, odaie, kișla* etc. În materie de credință religioasă practicau, la început, *șamanismul*, un fel de vrăjitorie, apoi împrumutaseră *budismul* de la indieni, *maniheismul* de la chinezi și *creștinismul* în haină nestoriană de la bizantini. Șeful triburilor unificate sau al statului era kagan'ul sau hanul, titlu moștenit și de împărații otomani. Căpetenia oastei se numea *sü-bași* (*së* în chineză : armată), instituție care a existat și la otomani sub o formă degenerată (sec. XV—XIX), guvernatorii de provincii, *yabgu*, cu puteri militare și civile, un fel de beylerbey otomani ; o altă demnitate era *ata'man* (în ucrai-

* Conferința ținută la Lectoratul de vară (Cluj-Napoca), iulie 1979 (I).

neană : „hatman“), moștenitorii tronului se numeau *tighin* (de aici : *Tighina*) etc. Turcii din Asia Centrală în frunte cu oguzii au avut o cultură, o literatură laică și religioasă în scris runic-orhonic, soğdian, uiguric și musulman.

Oguzii, numiți și „turkmeni“, din care se trag și turcii otomani (*osmanlii*), sînt cercetați în valoroasa operă a prof. dr. Faruk Sümer, tratînd amănunțit istoria, organizațiile tribale și epopeele oguzilor.

Triburile oguze din Asia Centrală, începînd pe la 1015 să emigreze în masă, au dat naștere celor două mari imperii turcești din Orientul Mijlociu și Apropiat : selgiuchid (1038—1308) și otoman (1299—1922). Trecutul țărilor române a fost legat prin mii de fire istorice de acesta din urmă. Un proces istoric așa de complex ca fondarea statului otoman, în pragul veacului al XIV-lea, nu se poate înțelege fără o schiță istorică a Imperiului turco-selgiuchid din Anatolia. Turcii selgiuci provin ca și „Osmanlii“ din ramura oguză, dar din tribul *knik*, avînd ca eponim ancestral pe Selgiuk, fiul lui Dudak (m. c. 998). Oguzii acestuia au fost ținuți în friu de Mahmud din Gazna (999—1033). Nepotul lui Selgiuk și fiul lui Mikail, creștin după nume, Tugrul beg, reușind să întărească triburile oguze din Turkestan, dincolo de Iran, în ținutul *Mavera'un-nahir*, în bătălia de la Dandanakan (1040) a zdrobit forțele gaznevidului Mesud. Prin această victorie el a pus bazele imperiului marilor selgiuci din Khorosan și Iran. În 1058 (449 H.) a intervenit în favoarea califatului abasid din Bagdad, amenințat de Buizi. Acest eveniment i-a prilejuit sultanului Tugrul beg moștenirea califatului și preluarea ideii islamice pentru dominația lumii. Urmasul său Alp Arslan cîștigă o mare victorie asupra bizantinilor la Mantzikert (Malazgird, 1071). Melikșah cel mai mare sultan selgiuchid (1072—1092) a extins hotarele acestui imperiu din Asia Centrală pînă la M. Mediterană. În acest timp, Nizam-ül-Mülk, vizir sub cei trei sultani, a scris un valoros tratat politic *Siyasetname* (1092), izvor de mare importanță pentru istoria marilor selgiuci, care pe la mijlocul secolului al XII-lea s-au stins (1157). O durată și mai mică au avut statele selgiuce din Irak (1118—1194), din Kirman (1041—1186) și din Siria (1078—1117). Selgiucii din aceste regiuni, fiind o minoritate etnică, au fost asimilați de băștinași ca și confrații lor tot oguzi (pecenegi-cumani-uzi) din țările române. O continuitate mai mare a avut-o statul selgiucilor de Anatolia „Sultanatul de Rum“ (1074—1302). Acesta s-a format după bătălia de la Mantzikert, avînd ca reședință Konya (*Ikoniun*) și Iznik (Niceea). Pe la începutul secolului al XIII-lea, o dată cu ocuparea porturilor Antalia la M. Mediterană și Sinope la M. Neagră, selgiucii au avut o perioadă de înflorire economico-comercială. În același timp au avut o cultură și o artă frumoasă care, nefiind băștinașă, n-a putut prinde rădăcini.

Selgiucii din Asia Mică, după o perioadă de ascensiune, din cauza contradicțiilor statului lor și a luptelor cu cruciații (1095—1270) și mongolii din Iran (*Ilhan*) au slăbit mereu. După bătălia de la Kösedağ (1243), lîngă lacul Van, unde selgiucii fiind zdrobiți de mongolul Baidju Noyîn, sultanatul de Rum a intrat într-o perioadă de destrămare și apoi a dispărut, făcînd loc statului otoman. O parte din selgiuci fiind alungați de

mongoli s-au refugiat în Bizanț (1263). Aici simțindu-se strimtorați, cu turmele lor, au fost colonizați de Mihail al VIII-lea Paleologul în Dobrogea (1264—65) cu sultanul lor Izzeddin II Kaykaus și ascetul Sari Saltuk Baba al cărui mausoleu se află la Babadag.

Sub influența califatului abasid, selgiucii au avut un sistem politic de guvernământ în frunte cu sultanul, divanul, cu guvernatorii de provincii (*atabeği*) din familia domnitoare. Bogăția statului era socotită ca o feudă a dinastiei selgiuce. Pământul, lucrat de țărani, în schimbul unor dări ca „așar-öşür“ etc. se numea *ikta*, folosindu-se și termenul de *timar*. Pe lângă o artă specifică, selgiucii de Rum au avut o literatură persanizată. Istoria lor este bine redată de cronicarul Ibn Bibi (1272). Printre lucrările mai importante privind trecutul selgiucilor amintim: Osman Turan, „Istoria selgiucilor și civilizația turcă-islamică“; Vladimir Gordlevski, „Statul selgiucilor din Asia Mică și sinteza lui Ibrahim Kafesoğlu, Istoria selgiucă etc.

În cadrul sultanatului de Rum s-a format emiratul lui Osman (1281—1325) care a devenit cu timpul puternicul, temutul Imperiu Otoman. Deși am mai scris despre turcii selgiuci în coloanele acestui anuar, vom mai reveni când va fi vorba de unele probleme de natură etnică, social-economică și militară fără de care nu se poate înțelege formarea Imperiului Otoman.

Problema fondării Imperiului Otoman, privită în ansamblu, cuprinde două aspecte: una legendară-romantică și alta istorică reală. Vorbind de stadiul problemei amintim că istoricii Imperiului Otoman, în frunte cu J. von Hammer (1774—1856), și N. Iorga (1871—1940) s-au limitat la partea legendară: „Din pieptul lui Osman, fiul lui Ertugrul, răsări o lună care apunând în inima șeihului Edebali, răsări din buricul acestuia un arbore mare care umbrea tot pământul...“. Șeihul Edebali, talmăcind visul, prezise tinărului Osman (n. 1258) că va fi hărăzit de Allah cu domnia lumii, fapt pentru care îi dădu de soție pe fiica sa frumoasa Malhatun (femeia comoară). Inspirindu-se din opera lui Hammer, M. Eminescu în *Scrisoarea a III-a* (1 mai 1881) a redat în versuri frumoase legenda întemeierii Imperiului Otoman. Legenda apare în Biblie, la părintele istoriei Herodot din Halicarnas-Bodrum (484—406 î.e.n.), în câteva izvoare medievale orientale și în mici variante la cronicarii turci (sec. XV—XVI). Visul lui Osman și legenda întemeierii Imperiului Otoman, azi, este în atenția folcloriștilor. Relatarea cronicilor turcești tîrzii (sec. XV—XVII) despre nașterea statului otoman din 400 de corturi-familii nomade conduse de Süleyman șah, acceptată de J. v. Hammer și privită cu rezervă de N. Iorga, este azi depășită. Bunicul lui Osman și tatăl lui Ertugrul a fost Gündüz Alp și nu Süleyman șah, confundat ulterior cu fondatorul dinastiei selgiuce din Anatolia-Süleyman ibn Kutlumuș. De fapt, Gündüz Alp, încercându-se la traversarea Eufratului, a fost înmormîntat la Dja'ber, numit „Mormîntul turcului“. Un trib de câteva sute de corturi nomade nu puteau învinge, în câteva decenii pe bizanțini și apoi popoarele balcanice.

Primul istoric care s-a ocupat cu fondarea Imperiului Otoman a fost Herbert A. Gibbons în *The Foundation of the Ottoman Empire. A History*

of the Osman up to the death of Bayezid I (1300—1403), Oxford—1916, recenzat de N. Iorga cu unele rectificări și completări, fără a intra în probleme de fond. Ne surprinde că marele istoric a trecut ușor peste teoria lui H. Gibbons că din amestecul turcilor și bizantinilor etc. s-ar fi născut o nouă „rasă otomană“, ceea ce este o eroare gravă. Aceasta nu este o entitate etnică, ci una politică după numele fondatorului Osman (Otoman). Orientalistul francez Clément Huart, într-un articol pe marginea acestui studiu, cu unele rezerve, a conchis: „Am scăpat de poveștile copilărești care umpleau începutul istoriei otomane“. Turcologul german Fr. Giese, într-un articol, deși a acceptat unele concluzii ale lui H. Gibbons, totuși a criticat alte vederi ale acestuia. După părerea sa autorul a neglijat, de pildă, rolul pe care l-au avut corporațiile (*esnaf*) *Ahii* — „frății“ la fondarea Imperiului Otoman. De asemenea Rudolf Tchudi, W. L. Langer — R. P. Blake și J. H. Kramers ocupându-se de opera lui H. Gibbons s-au limitat la unele observații mai mult de formă. Abia cunoscutul prof. univ. Fuat Köprülü (1890—1966), cu ocazia unui ciclu de trei conferințe la Sorbona (1935), intitulat: *Les Origines de l'Empire Ottoman*, a reușit să ne dea o imagine mai clară și mai documentată a acestui proces istoric. Mai târziu Paul Wittek (m. 1977), turcolog cunoscut, a făcut unele precizări și completări la opera lui Fuat Köprülü. Într-o formă sintetizată, problema a fost reluată în operele istoricilor turci prof. Ismail Hakkı Uzunçarşılı, Ismail Hâmi Danişmend și Halil İnalcik.

Fapt cert este că emiratul lui Osman s-a născut din tribul oğuz numit Kayi, care a parcurs o cale lungă din Asia Centrală pînă la or. Mahan (Khvarezm-Khorosan) și de aici pînă la Ahlat de lingă lacul Van din nord-estul Anatoliei și apoi pînă la bazinul inferior al Sakariei (Sengarius) în nord-vestul Asiei Mici. Tatăl lui Osman, Ertuğrul, participînd cu succes în bătălia de la Yassiçimen (1230) a primit drept recompensă o feudă „dirlik“ (*ikta-timar*) militară la granița bizantină din nord-vestul Anatoliei, între Bilecik-Kutahya-Brusa (1231). Acest beylik sau emirat de margine (Udj beyliği), la vest de Ankara, inițial avea vreo 1 000 de km² cu așezările Domaniç, Karadjađi și Söğüt. Apoi, a fost treptat mărit în dauna bizantinilor. Osman moștenea de la tatăl său (1281, 1288 ?) o „marcă“ (*udj*) de cca 4 500 km² în valea fertilă a Sakariei, constituind leagănul viitorului Imperiu Otoman. În vederea formării sale emiratul lui Ertuğrul și Osman a absorbit o serie de elemente etnice-demografice din Imperiul turco-selgiucid, îndeosebi de la sultanatul de Rum. În acel timp emiratul lui Osman avea o bună poziție geografică și strategică, îndreptată ca o săgeată spre inima Bizanțului. Bazinul inferior al Sakariei, fiind o regiune bogată în diverse produse, era o intersecție de drumuri comerciale, un loc de popas pentru caravane. Abundența regiunii a favorizat mult apariția și dezvoltarea corporațiilor în frunte cu *Ahiii* din conducerea cărora făceau parte primii emiri otomani și socrul lui Osman, șeihul Edebali, cu o mare autoritate în regiunea respectivă. După cum s-a amintit, *Ahii* după relațarea călătorului arab Ibn Battuta (1333) împinziseră toată Anatolia. De asemenea nu se poate tăgădui rolul islamizării acestui emirat în care bektashișmul contribuie la

formarea unor „gazii“ războinici pregătiți pentru cucerirea lumii „ghiaure“ (*kâfir*). La nașterea și întărirea micului principat otoman a contribuit și situația social-economică a Anatoliei în sec. XIII—XIV-lea, legată sub raport etnic de triburile turcești nomade, semi-nomade, de situația țărănimii sedentare, precum și nivelul vieții orășenești. În orașele selgiuce Konya, Sivas, Cezarea (*Kayseri*), Erzerum etc. pulsa o viață economică-comercială mai vie ca în perioada bizantină. Același lucru se poate spune și de orașele preotomane Develi și Karahisar. Ocuparea porturilor Antalia (1207) la M. Mediterană, de Ghiaseddin Kayhusrev și Sinope, la M. Neagră, de Izzeddin II Kaykaus (1214) au deschis perspective mari pentru dezvoltarea comerțului selgiuchid cu Crimeea, Hoarda de aur, cu mongolii din Iran (Ilhan), cu mamelucii din Egipt și cu republicile italiene. Concesionarea sau arendarea minelor de alaun din Anatolia aveau un mare rol. Toate acestea ne mărturisesc firmanul sultanului Alaeddin I Kaykubat, din 1220, care ne arată diversele produse exportate în Italia etc. și cele importate. Pe la 1228 un sol italian trata cu sultanatul de Rum livrarea unor produse-mărfuri. După istoricul-economist turc M. Akdağ în această regiune pulsa o intensă viață economică-comercială, care a dus la constituirea „Unității economice a Mării de Marmara“ între Asia Mică și Europa balcanică.

Suveranitatea selgiucă, la un moment dat era nominală, sub raport politic emiratul lui Ertuğrul și Osman depindea de emiratul lui Ciobanoğlu din Kastamonu, iar din 1308 pînă la 1335 se afla sub „oblauirea“ mongolă. O inscripție din 1330 (731 H.) ne arată că un guvernator ilhanid avea reședința la Ankara care încasa dările. Emiratul lui Osman ca și alte state din Orient a fost tributar al hanatului mongol din Iran. Rivalitatea dintre selgiuci, bizantini, ilhânizi, Hoarda de aur și sultanatul mamelucilor egipteni a contribuit, de asemenea, la nașterea și dezvoltarea emiratului lui Osman (sec. XIII—XIV).

Viața de la acest hotar turco-bizantin era influențată și de organizația militară și administrativă a tribului Ertuğrul și Osman care absorbiseră anumite elemente selgiuco-abaside și chiar ilhanide. În ciuda argumentărilor lui Fuat Köprülü, o dată cu intensificarea relațiilor cu Bizanțul și cu popoarele balcanice, nu se poate tăgădui existența și a unor astfel de înriuriri-asupra statului și societății otomane de mai tirziu. Studiul lui F. Köprülü a fost scris într-o perioadă de avîntat naționalism turcesc.

O dată cu descentralizarea și destrămarea statului selgiuchid din Anatolia, începută după 1243, pe lângă emiratul lui Osman, s-au format în Asia Mică 13 principate turkmene. De ex. beylicul Aydın din Anatolia apuseană, devenind o putere navală, sub Umur beg, întreprinse o expediție navală împotriva genovezilor de la gurile Dunării și Țării Românești care se încheie cu dărîmarea cetății Chilia (cca 1340). Principatele Ciobanoğlu (Kastamonu) la nord, Ghermiyan la sud și Karamanoğlu la est, inițial, erau mai puternice decît cel otoman. Cu celelalte, emiratul lui Osman era interparis. Prin faptul că în muzeele noastre se găsesc unele monede de la emiratele turco-selgiuce din Anatolia, înseamnă că țările române aveau legături comerciale cu acestea (sec. XIII—

XIV). O introducere bună la organizarea Imperiului Otoman ne-a dat prof. I. H. Uzunçarşılı care prezintă succint organizarea de stat a selgiucilor, emiratelor din Anatolia, ilhanizilor etc.

Abia ajuns la cirna emiratului său, Osman mări în ritm dinamic beylicul său de margine în dauna bizantinilor. Astfel, din primele cuceriri ale lui Osman amintim : *Kuladja-Hisar* (1285) și *Karadja-Hisar* (1288). În 1290 a urmărit cucerirea altor cetăți ca *Inegöl*, *Bilegik*, *Yar-Hisar*, *Köprü-Hisar*, *Yenişehir* etc. Față de ascensiunea lui Osman până și o parte dintre turcii selgiuci, colonizați în Dobrogea, alergară cu Ege Halil în Karasi să lupte sub steagul acestuia. Până și comandantul grec al cetății Harmankaya, Mihail Köse, îmbrățișind islamul, cu numele de Abdullah, deveni prietenul lui Osman bey. Urmașii acestuia sînt vestiții Mihaloğlu, comandanții ereditari ai akingiilor.

Spre finele secolului al XIII-lea, după o serie de cuceriri, numele lui Osman se pomenea în rugăciunea de vineri (*kutbe*) citită la moscheea din Karadja-Hisar, ceea ce arată un început de suveranitate otomană. Noile cercetări numismatice au dovedit că prima monedă jubiliară — un aspru de 1,15 gr — a fost bătută de Osman cu mențiunea pe ambele fețe : *Zaraba Osman bin Ertuğrul* — „Bătută de Osman fiul lui Ertuğrul“, ceea ce ne arată emanciparea politică a noii formațiuni social-economice apărută în acest colț al Asiei Minore.

În scopul de a cuceri cetățile Brusa (tk. *Bursa*) și Iznik (*Niceia*), forțele lui Osman ocupară ușor tirgurile *Gheyve* și *Akhisar* (1313), apoi *Mudania* (1321), *Karamursel* (1324) și *Atranos* (1325). În 1321 un contingent de oaste otomană trecu în Tracia pentru ajutorarea bizantinilor atacați de balcanicii bulgari-sirbi. Din 1317 comanda armatei a fost lăsată lui Orhan, fiul lui Osman. Acesta ajutat de războinicii săi „Gazii“, după o blocadă de zece ani, cuceri Brusa, vechea capitală a lui Prusias, regele Bythiniei (6 apr. 1326). Se spune că orașul a fost predat la intervenția lui Mihail Köse, prietenul lui Osman, cu condiția să se retragă din cetate, cu ce ar vrea, fie la Gemlik, fie la Constantinopol. Puțin înainte de căderea Brusei emirul Osman muri la Söğüt (1325), fiind îngropat la dorința sa în Brusa, devenită prima capitală otomană ; lăsă drept moștenire fiului său Orhan un emirat mărit de la 4 800 km² la 16 000 km². Imediat după ocuparea orașului, Alaeddin pașa, fiind numit vizir, primul la otomani, a întocmit primul codice (*Kanun*), organizînd o oaste permanentă, de infanterie „yaya“ — un prim nucleu de ieniceri și una de cavalerie „müsellim“ (1328). În același timp a fost bătută a doua monedă otomană „akçe-i 'Osmani“ pe numele lui Orhan (Brusa—1327). Această monedă pe lingă legende musulmane are și semnul oğuz (*damga*) al tribului kayi : ω, din care se trag osmanliii emiratului. Legenda „Allah este unul și Muhammed profetul său“ ne arată caracterul teocratic al emiratului. Până atunci se foloseau în emiratul lui Osman dinarii ultimilor sultani selgiuci.

Cu o armată reorganizată, noul emir Orhan continuă cuceririle. După bătălia de la Pelekanon, ceea ce ar fi Maltepe, cuceri orașul Iznik (1331). Urmă primul tratat între emiratul otoman și Imperiul Bizantin, acceptat de împăratul Andronic al III-lea Paleolog (1332). Turcii con-

tinuără cuceririle ocupînd, pe rînd, localitățile *Izmit* (Nicomedia) și *Ko-yun-Hisar*, tirgurile *Hereke*, *Yalova* și *Armutlu* (1338), ceea ce duse la încheierea unui nou tratat de pace cu Bizanțul (1341). În urma unor greutăți interne și externe, din cauza bulgarilor și sîrbilor lui Ștefan Dușan, noul împărat bizantin Ioan al VI-lea Cantacuzino încheie o alianță cu turcii, oferindu-î de soție lui Orhan pe fiica sa Theodora (1346). Numitul împărat, abia întronat, și emirul turc au întîlnire amicală la *Üsküdar* „Scutary“ (1347), acesta îi promite ajutor împotriva sîrbilor lui Ștefan Dușan care cuceriseră o parte din Balcani, amenințînd și Constantinopolul.

Un eveniment important îl constituie ocuparea principatului turkmen Karasi, cu reședința la Balıkesir (1348), între Marea de Marmara și Marea Egee. Orhan interveni în urma unor certuri dinastice între Demirhan și Tursun, fiii principelui de Karasi, obținînd prin ocuparea zonei Dardanelelor ieșire la mare. În acest timp, sîrbii cu țarul Ștefan Dușan în frunte, înaintînd împotriva Constantinopolului, bizantinii strimtorăți apelează la ajutorul noului aliat turc. Mai înainte apelaseră la principatele turkmene Saruhan și îndeosebi la Aydın, care între timp slăbiseră. În fața acestei situații critice pentru bizantini, fiul lui Orhan, Süleyman pașa, guvernator de Karasi, cu războinicii săi debarcă pe coasta tracică, unde ocupă fortăreața bizantină Tzympe (*Cimbi*, *Cimenlik* — 1352), constituind un cap de pod împotriva sîrbilor și chiar al Bizanțului. Cutremurul din 1354 înlesni lui Süleyman pașa să cucerească localitățile Galipoli (*Gelibolu*, la 2 mart), *Bolayr*, *Konur-Hisar*, *Malkara* (*Mihalkariye*) și *Tekirdağı* (Rodosto). Prin ocuparea acestor localități, turcii erau stăpîni pe Tracia orientală. Somați de bizantini să le părăsească, răspunsul a fost: „pînă și Allah ne-a ajutat să le ocupăm...“. Cerînd ajutor de la bulgari și sîrbi împotriva turcilor, refuzul balcanicilor a fost categoric cu apostila: „Voi i-ați adus“. Deci, turcii profitară de neînțelegerile bizantino-balcanice. Se spune că la 1354 Süleyman pașa ocupă Ankara, la care rîvnea mereu și principatul de Karaman din vecinătatea imediată. Ankara ajunsese un fel de republică în mîna corporațiilor Ahii. În anii care au urmat Süleyman pașa a acordat războinicilor timare (feude) pe coasta tracică. În același timp, a început colonizarea Traciei orientale cu elemente musulmane, nomade, turcești (*yürüci*), aduse din Asia Mică îndeosebi din Karasi și Saruchan. Întimplarea a făcut ca Süleyman pașa „Cuceritorul Rumeliei“ să moară într-un accident de călărie la Bolayr, unde a fost înmormîntat (1360), devenind un loc de pelerinaj. În acest timp muri și Orhan bey (1361) care lăsă un emirat bine întărit și mărit, atîngînd aproape 100 000 de km².

Noul emir Murad I pentru asigurarea domniei înlătură pe frații săi Ibrahim și Halil. Murad ar fi ocupat domnia cu sprijinul corporațiilor Ahii. Noul emir, ajutat de cadiful (jude) Kara Halil Djandarlı, reorganiză temeinic infanteria neregulată, zisă *azapi* (azab), cavaleria regulată (*sipahi-spahii* și *ulufegii*) și una neregulată, zisă *akîngii*, sub comanda unui Mihaloglu. În același timp, cu sprijinul juriștilor Kara Halil și Kara Rustem, Murad I înființă un corp de oaste permanentă de infanterie numit „Oastea cea nouă“, adică *Yeniçeri*, în număr de 1000, care cu

timpul crescă pînă la 40 000 (sub Suleiman Magnificul). Prin această reorganizare și organizare temeinică a armatei otomane, P. Wittek vede o puternică influență religioasă îndeosebi a beктаșismului, excitîndu-i spiritul războinic prin crearea unor corpuri de „gazii“, luptători fanatizați pentru cucerirea lumii „ghiaure“ (creștine). În acest scop a fost înființat și sistemul renegării (*Devşirme*) pe baza căruia luau copii de la unele popoare balcanice (albanezi, bulgari, greci, sirbi-bosniaci etc.) pentru ogeacul ieniceresc. Preferau să fie chipeși, de 8—18 ani, din anumite familii cu vază și apoi erau crescuți în mijlocul țăranilor din Anatolia. Apoi, erau aduși la palat, unde cei buni deveneau mari demnitari (viziri etc.). Românii și ungurii n-au intrat în sistemul devşirme. Românii n-au dat, niciodată, copii pentru yeniceri.

Cu o armată bine reorganizată, opera începută încă de primii doi emiri, Murad I continuă cuceririle în Balcani. Nu numai poziția geografico-strategică a emiratului otoman, neînțelegerile dintre bizantini și balcanici (bulgari, sirbi etc.), ci și personalitatea primilor trei emiri prin crearea unei armate permanente înaintară ușor mai întii în Europa balcanică și apoi în Asia Mică. Aceasta a fost tactica cuceririlor otomane. La scurt timp după întronarea sa, Murad I adăuga la cuceririle lui Orhan localitățile Ciorlu, Demotika, Babaeski, Gümülgina, Lüleburgaz și mai cu seamă cetatea Adrianopolul, vechea capitală a odrizilor, devenind Edrene sau Edirne la turci. Acesta a fost cucerit, după unii în 1361, după alții în 1362—1363 sau chiar și mai tîrziu (1370—1371 etc.). După aceste cuceriri, noul beylerbey al Rumeliei, Lalaşahin, înaintînd vertiginos în Bulgaria ocupă Eski-Zagra, Yenige și Filipopolul „Filibe“ (azi Plovdiv), cu mari crescătorii de orez, Tracia întregă și o parte din Bulgaria ajunse sub stăpînirea otomană. Cu ocazia expedițiilor, fiind aduși mulți prizonieri, a fost instituită de legiștii otomani Kara Rustem etc. încasarea dării *pencik*, reprezentînd o cincime din prețul prizonierilor în folosul vistieriei statului (*miriye, hazine*).

Cucerirea unor mari centre bizantine ca Brusa, Niceea (*Iznik*) și Adrianopol (*Edirne*) a permis emirului Orhan și sultanului Murad I organizarea unei vieți cărturărești-culturale. În acest scop au fost ridicate moschei, seminarii pentru învățămîntul ecleziastic și laic (*medresse*), instituții de binefacere (*imâret*), tribunale (*mahkeme*) cu personalul cărturăresc corespunzător (*imam, hafiz, hoga, müezzin; kadii, naip* etc.). În același timp au avut grijă să acorde acestor instituții o temeinică organizare cărturărească-științifică, care a permis dezvoltarea unei activități culturale-științifice în Imperiul Otoman. Astfel, poetul Aşıkpaşa (m. 1332) a scris *Garipname*, o operă literară în 24 000 de versuri, la Kırşehir, prima, în limba turcilor apuseni. O inscripție ne arată că primele moschei, medresele etc. au fost construite la Brusa în 1335. Este meritul prof. I. H. Uzunçarşılı care a consacrat organizării cărturărești-științifice a Imperiului Otoman „o lucrare temeinică“.

Spre a contracara expansiunea otomană se organizează prima coaliție balcanică sub conducerea papei Urban V, a regelui Ungariei Ludovic I, a Bosniei și a Serbiei. Urmează lupta pe Marița, unde aliații în frunte cu sîrbii au fost zdrobiți „Sîrîf sindîgi“ (Sîrbul înfrînt) de către

Hagi Ilbeği (1364). Invidios pentru victorie Lalaşahin îl extermină. În cronicile turceşti de mai târziu (sec. XVI), deşi este menţionată şi participarea Ţării Româneşti (*Eflâk*) credem că este o inserare ulterioară pentru mărirea adversarilor. După istoricii români N. Iorga şi Gh. Brătianu, această luptă a avut loc la Cirmen (bulg. *Cernomen*), tot pe Măriţa, în 1371, chiar şi mai târziu. În orice caz, după prima bătălie, în 1365 (sau 1368) Murad I şi-a instalat tabăra şi capitala la Adrianopol, devenit un *Dar-ül-cihâd* (Casa războiului), de unde a urmărit timp de două decenii cuceririle în Europa balcanică. Începând din această epocă Brusa a rămas un „*Dar-ül-Ulema*“ — „Oraşul-casa cărturarilor“.

În acest timp, regele Ungariei Ludovic I cel Mare (1342—1382), îngrijorat de expansiunea otomană în Balcani şi pentru expansiunea catolicismului ocupă Vidinul, lăsînd o garnizoană sub comanda căpitanului şi voievodului ardelean Dionisie Lackfi (1365—1367). Ţarul Sracimir cu familia sa a fost surghiunit în Bosnia. La înaintarea ţarului de Tîrnovo, Alexandru Şişman (tk. *Susmanos*), cu ajutor turcesc împotriva lui Sracimir, domnul Ţării Româneşti, Vladislav I (Vlaicu) Basarab, sare în ajutorul cumnatului său din Vidin. Se spune că e *prima ciocnire pe care au avut-o românii cu turcii* (1367—1368), eveniment neconsemnat în cronicile turceşti de mai târziu. Isoşitorii turci ai lui Şişman la Vidin, în perioada respectivă, nu puteau să fie decît Osmanlii.

După 1371, prin a doua înfrîngere a sîrbilor, forţele otomane sub conducerea lui Lalaşahin, Gazi Evrenos şi Deli Balaban au ocupat localităţile Seres (tk. *Siröz*), Drama, Cavala, Avrethisar, Kara-Ferya şi Zihne din Macedonia; craiul Serbiei Lazăr Grebilianovici deşi a fost impus la haraci (1372), a cucerit or. Niş (1375) etc. Forţele otomane din Anatolia, după ce cuceriră uşor localităţile Ceatalgea, Ingeğiz şi Firecik din zona Mării Negre de la bizantini, porturile Ahyolu şi Misivria din partea Bulgariei, capitulară de la sine. Împăratul bizantin Ioan al V-lea Paleologul (1341—1391) recunoaşte noua situaţie prin reînnoirea unui tratat de pace cu turcii (1373). În urma acestor cuceriri, Kara Timurtaş paşa a fost numit beylerbey de Rumelia, în locul lui Lalaşahin. Războinicilor le-au fost acordate feude mai mari „zeamete“ şi a fost înfiinţat corpul ostăşesc format din creştini numit „*Voynuk*“ (bulgari, sîrbi şi vlăhi), folosit mai mult pentru corvoade. Din acest punct de vedere în cucerirea Peninsulei Balcanice turcii au dat dovadă de multă elasticitate, recunoscînd instituţiile băştinaşe sau înfiinţînd unele adecvate spiritului lor. Concomitent, Osmanlii duc o politică matrimonială în Anatolia prin căsătoria lui Bayezid, fiul mai mare al lui Murad I, cu Devletşah, fiica principelui de Ghermiyan, Süleyman bey, luînd ca dotă centrele Kütahya, Simav, Eğrigöz şi Tavşanlı. În acelaşi timp osmanii cumpărînd şase oraşe din Hamidili: Beyşehir, Akşehir, Seydişehir, Karağaç, Yalavaç şi Isparta (1381), neliniştiră pe Karamalii care nu prea erau bucuroşi de vecinătatea otomană în plină ascensiune.

După ce Murad I începu să se intituleze *Hudavendigâr* — „Robul lui Allah“, au fost cucerite noile localităţi macedonene ca Istip, Manastir (Bitolia), Prilep etc., iar Salonicul (tk. *Selânik*) a fost asediat (1382). Urmează incursiunile otomane în Albania (1383), în Bosnia-Herţegovina

(1384), cucerirea cetății Ohrida (*Ohri*) și dobândirea victoriei de la Savra din Albania (1385). Un alt eveniment important a fost cucerirea Sofiei, vechea Serdica romană, de către Inge Balaban bey (1386), printr-o stratagemă a lui Uzundja-Sündük. Tot acum încep primele relații politice turco-mameluce, sultanul egiptean Barkuk, felicitându-l pe Murad I pentru victorie împotriva „necredincioșilor“, îl numește „*Sultan-ül-Guzât*“. Totodată are loc prima luptă între Osmanlii și Karamanizi în șesul Konya, deși Alaeddin Ali era ginerele lui Murad I, soțul prințesei „*Sultan-Hatun*“ din 1381. Cu toată dârzenia sa karamanidul a fost răpus. În toiul acestor lupte, pe două fronturi, moare vizirul Djandarli Hayreddin pașa, făcând loc fiului său Djandarli Ali pașa (1387), familie de viziri otomani care a jucat un mare rol în politica otomană pînă la cucerirea Constantinopolului (1453). În acest timp turcii sînt înfrinți la Pločnik, lângă Niș, de către forțele sirbo-bosniece conduse de Lazăr și Tvratko care se folosiră de încurcătura otomană împotriva principatului Karaman (1387, după unii 1388). Spre a-și lua revansa, turcii sub conducerea vizirului Ali pașa ocupă despotatul lui Dobrotici, cu reședința Varna, impunînd la haraci pe fiul acestuia Ivanco (1388). Despotatul oğuzilor de pe țărmul Mării Negre înlesni ocuparea Bulgariei orientale și centrale de către turcii osmanlii. Murad I, fiind asigurat de incorporarea Bulgariei, porni o mare expediție împotriva Serbiei care este învinsă la Kossovo (20 iunie 1389), unde Murad I a fost ucis de Miloș Kobilici (Obilici), dar și sîrbii își pierdută libertatea și independența pentru cîteva secole. Au participat efectiv în această bătălie bosniecii cu craiul lor Tvartko și albanezii. În centrul armatei otomane era Murad I cu yenicerii, în aripa dreaptă Bayezid cu trupele din Ghermiyan (*Kütahya*) și în cea stîngă Yakub, al doilea fiu al sultanului cu oștile din Hamidili. Bazîndu-se pe cronicile turcești se spune că și Mircea cel Bătrîn ar fi participat cu un contingent de oaste, dar aceste surse sînt tirzii și încearcă să mărească numărul adversarilor. Scrisoarea de biruință (*Fetihname*) privind bătălia de la Kossovo, publicată de Brauner, fiind din colecția Feridun beg, s-a dovedit că este falsificată. Deci, participarea românilor în bătălia de la Kossovo este discutabilă. Noul sultan Bayezid, după ce sugrumă pe fratele său Yakub pe cîmpul de luptă, impuse un tratat sîrbilor, luînd în căsătorie pe fiica decapitatului Lazăr, Despina sau Oliviera. Apoi, Bayezid repezi pe yiğit pașa să ocupe Bosnia și minele de la Kratova, iar Firuz bey întreprinse prima incursiune, prin Vidin, în Țara Românească, întorcîndu-se cu mult „plean și doium“ pentru construirea așezămintelor harismatice (*imâret*) din Adrianopol (1390—1391). Cronicarii turci în frunte cu Așikpașazade, Orudj și M. Neșri încep relațiile Imperiului Otoman cu Țara Românească cu această incursiune de pradă (*akın*).

Astfel, timp de cîteva decenii, Osmanlii înaintînd vertiginos în Peninsula Balcanică, motivau coreligionarilor lor musulmani din Anatolia: „Noi luptăm împotriva necredincioșilor ghiauri pentru triumful islamului“. Prin aceasta se bucurau de sprijinul moral și chiar material al emiratelor turkmene, de ex. în bătălia de la Kossovo, au participat trupe din Ghermiyan, Aydin, Hamidili, Karaman și Tekeili. Este

semnificativ faptul că turcii Osmanlii, abia după ce au cucerit Tracia, Macedonia, Bulgaria și o bună parte din Serbia, adică Rumelia, s-au apucat de ocuparea emiratelor din Anatolia. Într-un deceniu au ajuns la Eufrat. Aceasta a fost o politică caracteristică emiratului lui Osman, Orhan și Murad I care, deși niște bey patriarhali, au știut să profite de situația vecinilor.

După expediția de la Kosovo, Bayezid I, stăpîn pe situația din Balcani, întreprinse o expediție în Anatolia, ocupînd cu forța principatele turkmene: Sarukhan, Aydin, Ghermiyan, Menteșeili, Hamidili și Tekeili din vecinătatea posesiunilor otomane (1390—1391). Apoi, porni o altă expediție împotriva principatului Karaman, asediînd capitala Konya. Bayezid obținu orașele Akşehir și Beyşehir. În ciuda unor ajutoare primite din vecinătate (Bizanț, Kastamunu și Sivas) principele de Karaman, ginerele sultanului, a fost învins a doua oară. După ce asedie și blocă Constantinopolul, Bayezid I întreprinse a doua expediție împotriva Moreei iar akîngii se rezeziră în Ungaria, unde obțin o victorie la „Nagy-Olosz“ (1391). În anul următor, neastîmpăratul Bayezid întreprinse o nouă expediție împotriva principatului Kastamonu spre a ocupa schela Sinope. Dar pe drum află că voievodul Țării Românești, Mircea, spre a răzbuna incursiunea lui Firuz beg, profitînd de încurcăturile lui Bayezid în Asia Mică, porni o expediție împotriva akîngiilor de la Karinovası (1393); aducînd mulți prizonieri musulmani. Bayezid I, informat de acțiunea lui Mircea, întoarse expediția împotriva Țării Românești. În cronicile turcești se arată că principii de Kastamonu (*Isfendiyar*) ațîtau pe domnul român să lovească Balcanii spre a scăpa de agresiunea lui Bayezid. Campania la Dunăre, condusă de Bayezid în persoană și de vizirul Ali pașa, se încheie cu dramatica bătălie de la Rovine, după cronicile turcești la Argeș (*Arkași*) la 10 oct. 1394, după alții la 17 mai 1395. Cronicarii turci de mai tîrziu Orudj (1509), Idris Bitlisi (1502), M. Neșri (m. 1520), Ibn Kemal (1534), Sa' deddin (1599) etc. anticipează bătălia de la Argeș-Rovine cu trei-patru ani. Nu este exclus să fi fost două-trei bătălii în apropiere de Argeș, lîngă Craiova și în Ialomița. După dramatica bătălie de la Argeș/Rovine sau chiar mai înainte, Bayezid I a fost poreclit *Yıldırım* — „Fulgerul“ de cumnatul său Emir Sultan, un mare cărturar din Brusa, pentru rapiditatea deplasării trupeior „împotriva valahilor care se răsculau de șapte ori pe an“ ne spune Evliya Celebi (sec. XVII). După cronicile turcești și izvoarele europene victoria de la Argeș-Rovine a fost de partea lui Mircea. Întors din Țara Românească, după un popas la Verria (*Kara-Ferya*), Bayezid I asediînd a doua oară Constantinopolul, solicită de la califul abasid din Egipt titlul de sultan. În vederea cuceririi Constantinopolului a fost construită fortăreața Anatoliei (*Amadolu-Hisar*).

La insistența împăratului bizantin Manuel al II-lea Paleologul (1391—1425) și a papei Bonifaciu al IX-lea (1389—1404) statele Europei centrale și apusene porniră o mare cruciadă, sub conducerea regelui Sigismund de Luxemburg (1387—1437) al Ungariei, împotriva turcilor. Bayezid, informat asupra acestui fapt, părăsi imediat asedierea Constantinopolului aruncînd în foc catapulte (tk. *mandjanlık*). Într-un

marș rapid îi surprinse pe cruciați, unii dormind și puțini de veghe, lângă Nicopol (*Nikboli*). În bătălia de la Nicopol (25 sept. 1396), la care participă și Mircea cel Bătrîn cu oastea Țării Românești împreună cu voievodul Transilvaniei, cruciada europeană a fost zdrobită. În ce privește efectivele participante, după Mircea vv. 20 de steaguri turcești (= 200 000 de ostași), după alții 100 000 de cruciați și 60 000 de turci etc. sînt exagerate. Bayezid și în această bătălie a dat dovadă că este un mare strateg, dînd cavaleriei sale o mare elasticitate în luptă. La aceasta se adăuga fanatismul yenicierilor gata să moară pentru padișahul lor. Imediat după victorie Bayezid I a pornit o expediție împotriva Greciei, cu popas la Atina „orașul înțelepților“, la Patras, și întreprinse a treia campanie împotriva Moreei (1396—1397). Nu s-a mulțumit cu atîta, a înaintat iarăși împotriva principatului ostil Karaman, cîștigînd o nouă victorie la Akçay „Păriul-Alb“ și ocupă această țară rivală pentru cîțiva ani (1398). Apoi, invadînd și alte emirate din Anatolia orientală ca Sivas'ul și Kayserie, principatul învățatului Kadi Burhaneddin, Malatia, Amasya, Samsun, Elbistanul etc., pe la 1399, Bayezid și-a întins hotarele imperiului său pînă la Euftrat. În 1400, capitulînd și Erzindjanu'ul, mai mult de o jumătate din Anatolia deveni otomană. Dacă de la Murad I, Bayezid moștenise vreo 500 000 de km², acum se fălea că va lăsa băieților săi, șapte la număr, un imperiu aproape dublu. Fiind în culmea gloriei, Bayezid I impuse ușor împăratului bizantin ridicarea unei moschei și înființarea unui tribunal (*mahkeme*), condus de un cadiu, chiar în oraș pentru musulmani. Turcii din Yenice-Taraklı au fost mutați în Constantinopol. Prin cuceririle sale în Europa balcanică și în Asia Mică, care au urmat după victoriile de la Kossovo și îndeosebi de la Nicopol, Bayezid a reușit să realizeze un adevărat Imperiu Otoman, de la Euftrat și munții Taurus ai Ciliciei pînă la Dalmația și din nordul Greciei pînă la Dunăre. Cu tot efortul depus de sultanii Murad I și Bayezid I, în ciuda unei serii de factori favorabili, Peninsula Balcanică n-a putut să fie cucerită în întregime. Acesta este un complex și îndelungat proces istoric care durează pînă la capitularea Belgradului (1521).

În altă ordine de idei amintim că emigrările și deportările (*sürgün*) în masă din Anatolia în Europa balcanică, inaugurate de Süleyman pașa (m. 1357 după H. Inalcik), au continuat într-un ritm și mai viu sub sultanii Murad I și Bayezid I. Regiuni întregi din Balcani au fost colonizate nu numai cu nomazi (*yörük*) sau semi-nomazi, ci și cu alte elemente sedentare. Acest proces etnic-demografic, cu care s-au ocupat istoricii turci ca Ömer L. Barkan (m. 1979) și Tayyib Gökbilgin (1981) aplicat prin metode diverse, a contribuit din plin la colonizarea, islamizarea și turcizarea unei bune părți din Peninsula Balcanică. Aici, a fost încetățenit sistemul timariot otoman prin care se acorda războinicilor un fel de feude „dirlik“ (timar-ze'amet și has). În tirgurile și orașele balcanice ca Adrianopol (*Edirne*), apoi în cele de la margine (*Udj*) ca Filipopol (Plovdiv), Seres (*Siröz*), Silistra, Üsküp, Elbasan, Cavala-Drama, Sarajevo (*Bosna-Saray*), Yeni-Şehir și apoi în Babadagul doboegean pulsa o intensă viață economică-comercială.

Meritul lui Bayezid I este că a reușit să realizeze primul Imperiu Otoman, care a dăinuit numai cîțiva ani (1396—1402). Un dicton turc spune : „Unele victorii mari sînt mai rele decît cele mai teribile înfrîngerii“. Așa s-a întîmplat și cu Bayezid I care, intrînd în conflict cu noul invadator al Anatoliei, Timur-Lenk, chemat de bizantini și de emiratele turcești, în dramatica luptă de la Ankara (28 iul. 1402) își pierdu tronul, libertatea și apoi viața (1403). Cu toate acestea, Bayezid I „Fulgerul“, spre deosebire de primii trei emiri, niște bey patriarhali, a fost o figură excepțională atît ca organizator cît și ca mare strateg. A fost victima propriilor sale ambiții și lăcomii. Din faimosul imperiu efemer al lui Bayezid I s-a ales praf și pulbere, Anatolia, fiind îmbucătățită, Rumelia, înconjurată de dușmani, sortită pieirii. Rumelia nu putea exista fără Anatolia, rezervorul puterii turcești. Se poate spune că Imperiul lui Bayezid a fost întors cu un secol în urmă, la emiratul lui Osman. Prin faptul că după catastrofa de la Ankara Imperiul lui Bayezid nu a dispărut, înseamnă că temelia pusă de primii trei emiri otomani a fost cît se poate de trainică.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

A. Izvoare: documente și cronici turcești

Ed. Chavannes, *Documents sur les Tou-Kiue (Turcs) occidentaux...*, Paris — (1900, ed. II-a 1941); *Die altosmanische Chronik des 'Aşikpaşazāde...* (ed.) von Friedrich Giese, Leipzig — 1929; Oruç (Urudj), *Tevârih-i âli 'Osmân* (Cronicile dinastiei otomane), ed. Franz Babinger, Hanovra (1925/1926; M. Neşri, *Kitâb-i Cihân Nüma Neşri tarihi* (cronica lui Neşri), vol. I, Cilt. ed. F. R. Unat — Dr. M. A. Koymen, TTK Basimevi I, Ankara — 1949; *Die altosmanische Anonymen Chroniken: Tevârih-i âli 'Osmân*, ed. Dr. Fr. Giese, I (Breslau — 1922); II, 1925 (trad. germană). Ibn-i Kemâl, *Tevârih-i âli 'Osmân*, ed. Şeraffetin Turan, TTK. Basimevi, vol. I, Ankara — 1970; II, Ankara — 1983. Mihail Guboglu — M. A. Mehmet, *Cronici turcești privind țările române* (sec. XIV—XVII). Vol. I Extrase, București, Ed. Acad., 1966; Mihail Guboglu, *Crestomație turcă...* (1263—1683), Buc., 1978, 900 p.

B. Istorii turco-selgiuco-osmane (= otomane)

W. Barthold, *Histoire des Turcs d'Asie Centrale*. Adaptation française par Mme M. Donkis, Paris — 1945; René Giraud, *L'Empire des Turcs Celestes. Les règnes d'Elterich Qapghan et Bilgä*. Contribution à l'histoire des Turcs d'Asie Centrale. Paris — 1960; VI. Gordlevskij, *Gosudarstvo Seldjukidov Maloi Azii* (Statul selgiucilor din Asia Mică), M. 1941 (retipărit M. 1960); Osman Turan, *Selçuklular tarihi ve Türk — İslâm medeniyeti* (Istoria selgiucilor și civilizația turcă-islamică), Ankara — 1965; J. v. Hammer, *Histoire de l'Empire ottoman*, trad. J. J. Hellert, Paris — 1835; J. W. Zinkeisen, *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*, I Hamburg — 1840; N. Jorga, *Geschichte des osmanischen Reiches...*, I Gotha — 1908; I. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı tarihi* (Istoria otomană) I, ed. a. 3-a, TTK. Basimevi — Ankara, 1972; Halil Inalcik, *The Ottoman Empire the Classical Age*

1300—1600, London — 1973; Mihail Guboglu, *Turcii. Imperiul otoman pînă la începutul sec. XVI*, în „Istoria Evului Mediu”. Coordonator Radu Manolescu, vol. II, partea a II-a, Buc., 1975; Aurel Decei, *Istoria Imperiului otoman pînă la 1656*, Buc., 1978.

C. Studii și articole

F. Altheim, *Attila et les Huns „Payot“*, Paris — 1952; Petre Diaconu, *Les Petchénègues au Bas Danube*, București — 1970; idem, *Les Coumans au Bas-Danube aux XIe et XIIe siècle*, București — 1978; *Türkler* (Turcii), în „İslâm Ansiklopedisi”, fasc. 127—128 Cüz, Istanbul, 1976—1977; Faruk Sumer, *Oğuzlar* (Türkmenler) — „Guzii—Uzii”..., ed. a 3-a, Istanbul — 1980; Fuad Köprülü, *Les origines de l'Empire ottoman*, Paris — 1935; idem, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine tesirii* (Influența instituțiilor bizantine asupra celor otomane), Istanbul — 1931 și 1981 (ed. Orhañ Köprülü). *Arę și o traducere italiană* (Roma — 1952); M. Akdağ, *Osmanlı İmparatorluğunun kuruluş ve inkişafı devrinde Türkiye'nin iktisâdi vaziyeti* (Rez. fr. Situation économique en Turquie pendant la fondation et l'ascension de la puissance ottoman), în „Belleten” XII, 51 (Ankara — 1949); idem, *Türkiye'nin iktisâdî ve içtimâî tarihi* (Istoria economică și socială a Turciei), C. (vol.) I, 1071—1453, ed. a II-a, TTK. Basımevi — Ankara, 1971; Dr. Himmet Akın, *Aydınöğulları tarihi hakkında bir araştırma* (O cercetare privind istoria Aydınöğullilor), Ankara — 1947; İbrahim Artuk, *Osmanlı Beyliğinin Kurucusu Osman Gazi'ye ait sikke* (Monedă aparținînd lui Osman Gazi, fondatorul emiratului otoman), în „Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071—1920)”..., Ankara — 1980; A. d'Avril, *La bataille de Kossova*, Paris — 1888; Aziz S. Atiyya, *The Crusade of Nicopolis*, London — 1943; G. D. Balasçef, *İmpăratul Mihail al VIII-lea Paleologul și statul oguzilor pe țărmul Mării Negre*. Trad. din greacă de G. I. Brătianu, Iași — 1940; Ömer L. Barkan, *Les problèmes fonciers dans l'Empire ottoman au temps de sa fondation*, în „Annales d'Histoire Sociale”. Tome XI, Paris — 1939; idem, *La déportation comme méthode de peuplement et de colonisation dans l'Empire Ottoman*, în „İktisât Fakültesi Mecmuası”, Vol. XI, Istanbul, 1949—1950; idem, *Timar*, în „IA”, fasc. 123—124 Cüz, Istanbul — 1972; idem, *Quelques observations sur l'organisation économique et sociale des villes ottomanes*, în „Recueil Société Jean Bodin” VII (1955); Nicoară Beldiceanu, *Recherche sur la ville ottomane au XVe siècle*, Paris — 1973; idem, *Le timar dans l'État ottoman* (début XIVe—XVIe siècle), Wiesbaden — 1980; A. Decei, *Expediția lui Mircea cel Bătrîn împotriva akingiilor la Karinovasi*. în „Relații româno-orientale”, București — 1978, p. 140—155; Mihail Guboglu, *Romanya tarihine ait Türk kaynakları...* (Izvoare turcești privind istoria României)..., în „VII. Türk Tarih Kongresi” (1970), TTK. Basımevi — Ankara, 1973; idem, *Turcii selgiuci și statele lor*, în „Studii și articole de istorie” XXXII (București — 1976, p. 33—43); idem, *Romen Ulusunun eski Türk kavimleri ile ilişkileri hakkında* (Despre relațiile poporului român cu vechile popoare turcice), în „VIII. Türk Tarih Kongresi” (1976), TTK. Basımevi — Ankara, 1981; H. Inalcik, *Ştefan Duşandan Osmanlı İmparatorluğuna* (De la Ştefan Duşan la Imperiul otoman), în „Mélanges Fuad Köprülü”, Istanbul — 1953; N. Iorga, *Latins et grecs et l'établissement des Turcs en Europe 1342—1362*, în „Byzantinische Zeitschrift” XVI (1916); idem, *Lupta pentru stăpînirea Vidinului în 1365—1369... Un episod din cucerirea Peninsulei balcanice de turci*, în „Conv. literare” (1900); Georges Ostrogorsky, *Histoire de l'état byzantin...*, „Pa-

yot", Paris — 1969 ; Radu Rosetti, *Care au fost adevăratele efective ale unor armate din trecut*, București — 1943 ; I.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal...* (introducere în organizarea Imperiului Otoman...), TTK Basımevi — Ankara, 1970 (ed. a II-a) ; idem, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı* (Organizarea vieții cărturărești-șt. în Imperiul Otoman), TTK. Basımevi — Ankara, 1965 ; Yaşar Yücei, XIII—XIV. *Yüzyıllar Kuzey-Batı Anadolu Tarihi: Çoban-Oğulları Candar-Oğulları Beylikleri* (Istoria Anatoliei de nord-vest în sec. XIII—XIV : Principatele Ciobanoglıi și Djandaroglıi), TTK. Basımevi — Ankara, 1980.

Ord. prof. Dr. A. Zeki Veleđi Toğan, *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş* (Introducere în istoria generală turcă) I (ed. a III-a), Istanbul — 1981, XVI + 538 p. ; Adrian Fochi, *La légende de la fondation de l'Empire ottoman*, în „Studia et Acta Orientalia“ XI (Bucurest — 1984), p. 35—49 ; Paul Wittek, *Les Gagaouzes = Les gens de Kaykaus*, în : „RO“ XXVII (1951—1952, p. 12—24 ; idem, Yazıdjıoğlu 'Ali on the Christian Turks of the Dobruja, în „BSOAS“ XIV (1952), p. 639—668 și mai cu seamă idem, *Osmanlı İmparatorluğunun doğuşu* (Nașterea Imperiului otoman). Trad. din engleză de Fahriye Arik, Istanbul — 1947, 138 p. ; Ord. prof. M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı tarihi* (Istoria literaturii turcești), ed. a III-a de Dr. Orhan F. Köprülü..., Istanbul — 1981, XXIV + 440 p. ; Irène Beldiceanu-Steinherr, *La conquête d'Adrianopole par les Turcs : La pénétration turque en Thrace...*, în „Travaux et Mémoires“ (Paris — 1965), p. 439—461 ; Halil İnalcık, *Edirne'nin fethi — „Cucerirea Adrianopolului“* (1961), în vol. „Edirne“ T.T.K. Basımevi — Ankaram 1964, p. 137—159 ; D-r. Dušana Lukač, *La conquête de Skopje par les Turcs* (1391). Skopje — 1965/6, p. 5—18 + pl. (în sîrbă cu rez. în franceză) ; Aurel Decei, *Deux documents turcs concernant les expéditions des sultans Bayazid I-er et Murad II dans pays roumains*, în : „Revue Roumaine d'Histoire“, 1974, nr. 12 (93), pp. 14—18 și versiunea românească în Aurel Decei, „Relații româno-orientale“, Buc., 1976, p. 209—222 ; Ibrahim Artuk — Cevriye Artuk, *Istanbul Arkeoloji Müzelerinde teşhirdeki İslâmi Sikkeleri Kataloğu* (Catalogul monetelor islamice din expozițiile Muzeelor de Arheologie din Istanbul), Istanbul — 1961 (I) și 1962 (II) ; Arseven Celâl Esat, *L'Art turc*, Istanbul — 1939, 305 p. ; Idem, *Türk sanatı* (Arta turcă), Istanbul — 1970, 286 p. + pl. Albert Gabriel, *La mosquée du Murat I-er à Brousse et le Problème des origines de l'architecture ottomane*, dans „Vakıflar Dergisi“ II (Ankara — 1942), p. 49—57 ; Ekrem Hakki Ayverdi, *Osmanlı mi'marisinin ilk devri : Ertuğrul, Osman Gazi'ler Hidâvendigâr ve ye Yıldırım Bayezid* (Prima perioadă a arhitecturii otomane...), 630—805 H. (1230—1402 e.n.), Istanbul — 1966, XII + 566 p. in 4°. S. — K. — Yetkin, *L'Architecture turque en Turquie...* Paris — 1962, 174 p. + CIV Planches. (Histoire du Monde de l'Islam) 8° Eyice Semavi, *Bursa'da Osman ve Orhan Gazi Türbeleri* (Mausoleele lui Osman și Orhan Gazi la Brusa), în „V. D.“ V (1962), p. 131—147 + 14 pl. ; idem, *Yunanistan'da Türk mi arimeserleri* (Monumente arhitecturale turcești în Grecia), în „Türkiyat Mecmuası“ XI (1954), p. 157—182 + pl. etc. *Hünernâme — Minyatürleri ve Sanatçıları*, Istanbul, 1969, XXV + 44 fol. (planșe în culori) / Cartea măiestriei — Miniaturi și artiști/.